

rőbb napi dolgában is megéli az eszményt. Erdély Rodostóban van. Innen a Törökországi Levelek meg-hitt erdélyisége, holott kimondottan Erdélyről alig esik szó bennük. A földrajzi Erdély, a bécsi kancellária Erdélye, csak az eszményi kuruc-világ peremén tűnik fel néha, a havasok ködbevesző körvonalával, meg nem közelíthetőn. „Nem gondolom — írja Mikos Kelemen 1739-ben Moldvába utaztában, amikor útja a háromszéki havasok alatt viszi el — hogy a Bozzára mennek kaszálatni, de bosszúságra iszoni a Bozza viziből“.

Eszményi Erdélyét, a rodostói magányt nem hagyja el, amikor már haza is mehetne. Emlékei és könyvei társaságában virraszt. Sor-sával bölcsen kiengesztelődik, a valóságos Erdéllyel soha többé. 1762-ben hall meg. Erdélyben ebben az esztendőben nevezik ki főparancsnokká Bucow tábornokot. Még egy év, s Beszterce piacán kivégzik Tudoránt, a bükkösi Dániel fiát, tizennyolc felkelő román jobbágytársával, s egy újabb esztendő: a madéfalvi veszedelem esztendeje. (Balogh Edgár)

V I L Á G S Z E M L E

AZ ELSŐ ÉV SZÁMADÁSA

A második világháború első évének fordulója nemcsak alkalom, de lehetőség is arra, hogy szélesebb alapon vizsgálhassuk annak sajátosságát, az első világháborútól és a közbeesett béke-háborúkétől elütő jellegét. Ezt persze csak úgy láthatjuk meg, ha tisztában vagyunk azzal a ténnyel, hogy a mostani háború minden ellentett sajátága mellett is az első világháború „egyenest“ folytatása, hogy az attól elütő volta csak ugyanazon folyamaton (a világpiacon felosztásának és újra-felosztásának folyamatán) belül fennálló ellentétet jelent s vannak bizonyos állandó vonások, amelyek mindkét háborúban azonosak. Az egyező sajátóságok:

1. *A háború célja.* — A minden irányu Messiásvárók elképzelésével szemben e háború célja épp úgy, mint az elsőnek nem egy „új világrend“, nem az „agresszió kiküszöbölése“ és a „kis nemzetek védelme“, nem a „német nemzetiszocializmus felszámolása“, (amit különben e cél kiáltói, az angol vezetők már mind gyengébben hangoztatnak), nem az „európai vagy ázsiai Monroe-elv érvényesítése“, hanem a világ gyarmati és félgymarmati részének a tőkés nagyhatalmak közötti más, mondjuk: igazságosabb felosztása, illetve (a másik oldalon) a meglévő állapot fenntartása. Ez épp úgy, mint az előző háborúban csak az egyik vagy másik fél teljes vereségével érhető el, amint azt Németország barátai is sejtették; enélkül csak megegyezéssel béke lehetséges, ami azonos a nagy kölcsönös pusztítás céltalanságával s mindkét fél részére csak sülyedést, zürzavart és halálos megrázkódtatást hozhat. Ez egyúttal a háború végtelen kinyúlását, kiterjedését és beláthatatlanságát is eredményezi, amit a támadó fél hiába akar, a védekező pedig hiába akarna elkerülni vagy megakadályozni. Az utolsó hetek eseményei erre vonatkozólag eléggé nyilvánvaló jelentőségűek. Így pl. hiába biztosította a győző a legyőzött Franciaország jogát és lehetőségét arra, hogy gyarmatbirodalmát más, „kivülálló“ étvágyával szemben fenntarthassa és hogy

a háborút az általuk megszabott keretek közé szorítsa, a japánok felvonulnak Indokina előtt, az amerikaiak Martinique előtt mozgolódnak és megvonják Japántól a finomított benzint és így az európai (Európában folyó) háború összeszűkülése a háborúnak a Távolkeletre való kiterjedését, más államok bevonódását, kilátásai kiszélesedését és elnyúlását hozta magával. Semmi kilátás e folyamat, illetve a háború megszakadására oly értelemben, hogy a németeknek sikerül így vagy úgy „végezni“ az angol anyaországgal vagy pedig megegyezéssel békére kényszeríteni azt. Sőt: biztosra vehető, hogy az angol világbirodalom esetleges (de eddig még eléggé távolinak látszó) szétesése vagy meglazulása csak még szélesebbé, egyetemesebbé és hevesebbé tenné a háborút és még az esetleges (de ma még ugyancsak igen valószínűtlen) angol-német „méltányos“ béke célja is már csak az lehet majd, hogy mindkét fél (külön-külön, de esetleg egyesült erővel is) más területen, más ellenségekkel szemben folytathassa a háborút.

2. *A háború összetettsége:* — Az első világháború is, mint azt egy nagy országalapító, aki akkor zürichi látszólagos magányából szemlélte a világegést, megállapította, *több háborúból összetett* háború volt: a német-angol-francia, orosz-osztrák, orosz-török, olasz-osztrák-magyar, román-szerb-osztrák stb. háborúk olvadtak egybe. E háborúk háttérében, abból kiszorítva lappangtak, meg nem szüntek, csak egy következő háborúban való elintézésre vártak a többi ellentétek: a francia-olasz, a japán-amerikai, az angol-amerikai, angol-orosz és más, hasonlóan világjelentőségű érdekösszeütközések. Ugyanilyen szövödmény a mai háború is. Az angol-német fő bonyodalom mellett most ennek a háborúnak során kerül fegyveres döntésre — egyelőre — az olasz-francia érdekellentét, a német-cseh-lengyel viszály; a háttérben huzódnak meg — egyelőre — az amerikai-japán, a japán-angol-francia, az angol-amerikai, a német-olasz és más ellentétek, amelyek egynémelyike a háború terjedése során (különösen a francia-angol gyarmati uralom fokozatos gyengülése folytán) még ennek a háborúnak a keretében nyílt fegyveres döntésre kerül, mások viszont egy más, következő háborúban kerülnek majd sorra. Hogy melyik, mikor? Valószínű, hogy még ebbe a háborúba belesodródik az USA Anglia oldalán és Japán ezek ellen s a háttérben marad — vagyis a következő háborúig elhalasztódik — az angol-amerikai és német-olasz ellentét. Ha a háború üteme az eddigi marad s kifejlődése és kiterjedése túl soká huzódik, eközben egyes hatalmak (mint az most Franciaországgal történt) katonai vereség folytán kibuknak, míg mások (mint az a múlt háborúban Oroszországgal történt) belső megrázkódtatás következtében vonulnak el a porondról; akkor pedig megtörténhetik, hogy a mostani háborúhoz, miután az dolgavégezetlen vagy fél-féleredményekkel fáradtan elpihen, mingyárt kapcsolódik a másik háború, egészen új csillagzatok alatt, amelyben a volt szövetségesek vagy semlegesek fordulnak egymás ellen, addig... de nem célszerű és nem ebbe a mostani háborúról szóló taglalásba tartozik erről is beszélni. Viszont meg kellett említenünk annak jelzéséül, hogy mennyire szűk látókörrel ítél az, aki a mai háborút csak, mint európai, helyi háborút ítéli meg s annak végén — még pedig közeli időpontra — az „európai rendezést“ látja és így végpontnak veszi a kiindulást és véglegesnek azt, ami csak átmeneti, legtöbbször csupán hadászati jelentőségű.

3. *A zárlat alkalmazása.* — A tengeri zárlatnak ebben a háborúban még nagyobb a szerepe, mint az első világháborúban és azt legalább olyan mértékben dönti majd el, mint amazzal eldöntötte. Az igaz, hogy Németország a legfontosabb élelmiszerekkel szárazföldi úton ma jobban el tudja magát látni, mint akkor, mert Magyarország és a Balkán-államok, mint nem-hadviselő államok ma többet szállíthatnak, ezenkívül Németország rendelkezésére állanak a Szovjetunió jelentékeny fölöslegei; ezzel szemben Anglia ebben a tekintetben ma sokkal inkább a tengerentuli termelők függvénye, mint akkor és a közelebbi beszerzési forrásoktól (Középkor, Északafrika, Balkán) teljesen el van zárva. Ezzel szemben azok az anyagok, amelyeket minden európai hadviselőnek főleg távoli, gyarmati tájakról kell beszereznie (gyapot, kőolaj, kaucsuk, színes és nemes fémek, különböző vegyi és orvosi anyagok, stb.) a mai haditechnika mellett sokkal fontosabbak, mint a múlt háborúban. És ha akkor az angol-francia zárlat csak a központi hatalmakat szigetelte el mindezen anyagok forrásaitól, ma a mind érezhetőbb német-olasz ellenzárlat nyomása alatt, maga Anglia is mind nagyobb veszteségek és áldozatok árán juthat azokhoz és számolnia kell azok bizonyos mértékű nélkülözésével is. A zárlat eszköze tehát fokozottabb, többoldalú jelentőséget nyert és minél kevésbé lehet számítani arra, hogy a szárazföldi és légi hadseregek győzelmei döntsék el a háborút, annál inkább számíthat mindkét fél arra, hogy idővel a legfontosabb hadianyagok (főleg a hadirepüléshez, hajózáshoz és motorizált mozdulatokhoz annyira szükséges kőolaj és kaucsuk) hiánya kényszeríti térdre — vagy legalább is tárgyaló asztal mellé — az ellenfelet. Ugyanilyen vagy még nagyobb szerephez jut majd a zárlat akkor, ha az angol központi hatalom gyengülése folytán megindul a harc az angol-francia gyarmatvilág birtokáért. Az USA háborúja pl. Japán ellen csak mint zárlatháború képzelhető el, (mely részben már meg is kezdődött a repülőgépbenzin megvonásával); épp úgy Anglia háborúja Japán ellen, vagy Amerika fellépése Anglia vagy Németország ellen.

Nagyjában ezekben egyezik ez a háború az elmúlt világháborúval. Nemkevésbé jelentősek azok a sajátságok, amelyek elütnek minden eddigi háborúéitól, amelyeket az első év harcai, mint új mozzanatokat tárnak elénk. Ezekre két okból is figyelemmel kell lennünk: 1. mert a háború tartamára, terjedelmére és kimenetelére ezek igen nagy — ha nem is döntő — befolyással vannak és 2. mert éppen ezek az új, még számba nem vett vagy még nehezen felismerhető jellegzetességek rejtik magukban a meglepetéseket és meglepő fordulatokat, amelyekben ez a háború oly gazdag. Ilyen új mozzanatokat látunk főleg a következőkben:

1. *A háború uarásszerű menete.* — Az új haditechnika és főképpen a rendkívül gyorsaságú hadigépek (repülőgépek, autók, tankok, motoros naszádok, stb.) rendkívül széleskörű használata és szerepe az egyes hadműveletek és hadjáratok villámgyors keresztülvitelét teszi lehetővé, de ugyanakkor ezek hosszú időn át való előkészítését s kiterjedt és alapos szervezőmunkát, anyaggyűjtést, kiképzést, stb. követelnek meg. Ebből adódik az, hogy a múlt világháborúval ellentétben, amely nagy, összefüggő frontokon lefolyó, tartós hadjáratok összefüggő sorozatából állott, a mostani rövidlejárátú, de óriási méretű és hatású mű-

veletekből áll, amelyeket hosszú előkészítő „szünetek“ és az ellenség hadi támaszpontjait pusztító, idegeregét kimerítő kisebb-nagyobb légi műveletek kötnek össze egymással. Ezek alatt a hosszú szünetek alatt a hadviselők hatalmas szárazföldi, légi és tengeri haderejének tulnyomó része tétlenül „ugrásra“ készen áll s minden irányban halálos veszedelmek és meglepetések sötét árnyékát idézi és így nyugtalanságban tartja nemcsak az ellenfeleket, hanem a semlegeseket is, — nagyjában az egész világot. A mostani „szünet“ pl. amely Németország franciaországi győzelme és Olaszország hadbalépése után állott elő és amelyben a két ország felmérhetetlen szárazföldi és légi haderejét tétlenül hagyja, ezek pusztja létezésével forrongásba hozza Európa egész délkeleti részét, Kisáziát, Egyiptomot, Spanyolországot, a mozgósított készenlét állapotában tartja nemcsak a fenyegetett Angliát, hanem a baráti Szovjetuniót is s nagyarányú fegyverkezést és fegyverbaráti szövetkezést hoz létre Amerikában.

A meglepő nagy támadások és hosszú előkészítő, szervező és tervező szünetek taktikája a réginél sokkal szigorúbb titoktartást követel nemcsak katonai, hanem diplomáciai vonalon is. Ellenséges tervek vagy baráti szövetkezések úgy a totális, mint a demokratikus államokban már nem is a vezető diplomácia, hanem ugyyszólván néhány vezető férfiú titkai. Nemcsak az u. n. közvélemény, a széles tömegek, de maga a katonai és diplomáciai személyzet teljes „sötétben“ várja az események fejlődését, az újabb fordulatokat és mindenkinek számolni kell minden lehető és lehetetlen eshetőséggel. Soha még háború nem volt annyira, mint ez a mai, hasonlatos a sakkjátékhoz, amelyben, számos báb (a világ összes államai) állásából kell a két mesternek a legcélszerűbb lépéseket kigondolnia s amelyben az ellenfelek minden befolyásolástól elzárva teljesen magukra, illetve saját elméleti felkészültségük, gyakorlati tudásuk és vérmérsékletük szerint lépnek, mialatt a hozzáértő „kukancsok“ mindig öt-hat eshetőséggel számolva „szurkolnak“, a beavatatlan közönség pedig nem ért az egészből semmit, illetve csak a végrehajtott lépésekről, a befejezett tényekből értesül. A hadvezetésnek és a mögötte dolgozó diplomáciának ez a tul-központosítottága korántsem az elhatározások könnyebbségére és gyorsabb ütemére vall, mint hinni lehetne, hanem ellenkezőleg, ugyanugy, mint az új haditudomány is, tartósabb habozást és „gondolkodási“ időt, tétovázásokat és halasztásokat eredményez, és pedig nemcsak azért, mert egy nagyobb testület (vagy a többség) erkölcsi erejére támaszkodva lélektanilag mindig bátrabban állja a legnagyobb felelősséget is, mint a maga erejére bízott egyes ember (vagy kis csoport), hanem azért is, mert az értesülések, tervek, javaslatok, anyagok és felelősség ilyen végletes összpontosításának és külön-külön való mérlegelésének ügymenete maga több időt igényel, mintha az össz-felelősség számos egyidejűleg működő szakember és vezető nyilvános, külön-külön felelősségéből áll elő. Így a parancsuralmi- és vezéri-elv alkalmazása, amely kétségtelenül nagyobb mozgékonyt és egységet, vagyis hatalmas előnyt jelent az egyes akciók végrehajtásában, több ingadozást, erőt és időt, (főleg időt) kíván a felkészülésben és végső soron az egész háborút nem egyszerűbbé, hanem bonyolultabbá teszi, nem megrövidíti, hanem elnyújtja és ezáltal — megint minden látszat ellenére — a polgári, mögöttes országrész szövegjutását nem hátráltatja, hanem elősegíti.

2. *A Szovjetunió, mint semleges kivülálló.* — A mult világháborúban valóban semleges, vagyis olyan állam, amelynek a harcban vitatott gyarmat- és félgyarmatvilág tőkés kiaknázásában semmilyen érdeke nem játszik közre — nem volt. Ma a Szovjetunió kétségtelenül ilyen állam. Azok a feltevések (főleg angol vagy amerikai forrásból eredő híresztelések), amelyek szerint ez a nagy államszövetség „csak az alkalmas pillanatra vár“, hogy egyik vagy másik hadviselő fél mellett vagy ellen háborúba lépjen, legalábbis téveseknek bizonyultak és ha szándékosak, akkor azt a célt szolgálják, hogy a Szovjetuniót környező államokban nyugtalanságot, széthuzást, zavart, bonyodalmakat idézzenek elő. Az a baráti viszony, amely Németország és a Szovjetunió között fennáll és amelynek évfordulójáról mindkét fél, mint a kelet és délkelet-európai béke biztosítékáról emlékezett meg, valóban beleilleszkedik a Szovjet teljes békepolitikájának kereteibe, amennyiben nem több és nem kevesebb mint, hogy a Szovjetunió nem vesz részt Angliának Németország ellen irányuló zárlatában és általában tartózkodik minden olyan ténykedéstől, amely Németországot a hadviselésben hátráltatná vagy annak hadiérdekeit veszélyeztethetné. Ezt a valójában bonyolult, nehéz feladatot bizonyos mértékben még nehezebbé tette Olaszország hadbalépése, amelynek balkáni és közelkeleti szereplése összefügg a Szovjetunió Fekete-tengeri biztonságával: de ezeket a nehézségeket mindeddig sikerült megfelelő diplomáciai biztosítékokkal (Jugoszlávia és Bulgária barátságával) legyűrni és bizonyos, hogy minden további kérdésben, amely a két állam érdekeit érinti, ezeknek — Németország közvetítésével vagy enélkül — sikerülni fog kielégítő békés megoldást találni. Ezzel megghiusznak azoknak a reményei is, akik háborús terveiket a Szovjetunió és Olaszország között fennálló „érdekösszeütközésekre“ építik, illetve arra számítanak, hogy ezek a képzelt összeütközések vagy a német-szovjet barátság vagy a német-olasz tengely felbomlásához vezetnek.

Angol-amerikai és francia részről hallunk még olyan többé-kevésbé őszintén hangoztatott felfogásokat, hogy a Szovjetunió semlegességének célja, hogy a tőkés államok egymás közt minél tovább hadakozzanak s úgy legyöngüljenek, hogy azután friss erővel rávethesse magát szomszédaira és megvalósíthassa „világforradalmi“ terveit. De semmi sem jogosít arra a feltevésre, hogy a Szovjetuniónak ilyen ördögi tervei lennének. A Szovjetunió vezetői nem egyszer — és sok sültgallambváró ábrándozó nem kis csalódására — kijelentették és tettel bizonyították, hogy a Szovjeteknek, mint államhatalomnak nem céljuk és feladatuk más országokban „forradalmat szítani“, avagy éppen katonai erővel a szovjetrendszert más népekre rákényszeríteni. Ez a Szovjetállamokban uralkodó ideológia szempontjából is esztelen lenne, mert az ilyen kívülről kényszerített, de a szóbanforgó népek által nem akart és meg nem értett átalakítások nem erősítenék, hanem éppen gyöngítenék a Szovjetunió belső és külső erejét. A hosszú háború természetesen a föld több pontján, különösen a legyőzött államokban és az anyaországuk ellenőrzésétől megfosztott gyarmatokon olyan állapotokat idézhet elő, amelyek a hirtelen átalakításokat lehetővé teszik, de az ilyen állapotokért csak az illető államok vezető rétegei felelősek és az ilyen átalakulások csak az illető országok belső erőinek eredőjei lehetnek és más külső (különösen semlegességben maradt) államok befolyása ebben döntő szerepet nem

játszhat. Különbön mindenkép' érthető, ha egy ilyen nagy állam létezése közel 2 száz millió korszerűen felfegyverzett és korszerűen szervezett embertömegével, fejlett iparával, határtalan anyagtartálékaival, gépesített és társadalmosított mezőgazdaságával, stb. a két Óceán nagyhatalmai közé ékelve nagy befolyással bír a háború menetére. Ha nem cselekvőlegesen háborús közreműködését, de már semlegességét vagy barátságát, de csak pusztán létezését is számításba veszi minden hadviselő fél. Láttuk, milyen nagy szerepet játszott az angol-francia csoportozó való csatlakozása megtagadásával és a németekkel való barátság leszögezésével a háború megindulásánál. Természetesen nem áll az, hogy magatartása oka volt a háború kitörésének, mert ha a nyugati hatalmak megüzenték a háborút Németországnak, miután a Szovjetek elállottak mellőlük és vállalták a háború folytatásának felelősségét Hitler többszöri békeajánlata után is, annál inkább megüzenték volna abban a tudatban, hogy a Szovjetek velük (sőt helyettük) mennek hadba a félelmetes erejű tengelyhatalmak ellen. A különbség csak az lett volna, hogy a háború fő ele (sőt egyetlen ele) nem Anglia, hanem a Szovjetek ellen irányul és Közép-, Dél- és Délkelet-Európa népeit, amelyek ma békés állapotban ugyszólván páholyból nézik a világégést, fenekestől felforgatta és fenéig pusztította volna a háború. A Szovjetek létezése és magatartása ellenkezőleg habozásokra és halasztásokra kényszerítette a hatalmakat a háború alatt. A Szovjetek létezése nem kis mértékben volt az oka annak, hogy a francia és angol vezetőségek oly immel-ámmal láttak neki a háborúnak, de annak is, hogy a francia és szövetséges hadseregbeli katonák fejében más célok befészkelődése után nem kapott lángra a háború folytatásához szükséges lelkesedés. Létezésük mindvégig egyik oka és mindvégig oka lesz minden hadviselő nagyobb óvatosságának, így az egész háború lassabb „felmelegedésének“, újabb hatalmak határozatlanabb belépésének.

4. *Nagyobbfokú egyetemes kihatások.* — Bár a mai szakaszában kisebb kiterjedésű, még csak európai és nem világháború, már ma látható, hogy a világ legtávolabb eső országait is, a világ országai összességének érdekeit sokkal mélyebben és közvetlenebbül érinti, mint az a volt világháborúban, annak legkifejlettebb szakaszában is észlelhető volt. Ennek több oka is van: a közlekedési eszközök és tőke központosítás fejlődése a múlt háború óta szorosabb összefüggésbe hozta a világ összes gazdasági egységeit; a hadieszközök mozgékonyága közelebb viszi a távolesőkhöz is a háború veszélyét; a legfontosabb hadianyagok szüksége sokkal inkább függő helyzetbe hozzák a hadviselőket a legkülönbözőbb távoli vidékek és földrészek termelésétől és diplomáciai magatartásától. De legnagyobb mértékben növeli a háború nemzetközi jellegét, egyetemességét az angol és francia gyarmati uralom gyengülése és az angol-francia befolyásnak a félgyarmati országokból (különösen az amerikai földrészen) való kiküszöbölése, amelyet a két állam viszonylagos gyengesége idézett elő és amely a háborús versengés tüzeit felgyújtja mindennütt, ahol a két államnak gyarmatai és befolyáskörzetei voltak, vagyis egyszerűen: a világ minden részében.

4. *A kisállamok kikapcsolódása.* — Már a múlt háborúban észlelhető volt, hogy a kis és kisebb államok (ezek között, mint Tisza István jól látta, Magyarország is), arra a kárhozatos szerepre voltak ítélve, hogy a nagyhatalmak világpolitikai céljaiért áldozzák fel magukat. Sze-

replésük és csoportosulásuk mégis a maitól lényegesen eltér: míg egyes kisállamok saját nemzeti biztonságuk vagy saját terjeszkedő érdekük által vezetettve mentek háborúba, úgy másoknak sikerült a hadszíntér közvetlen közelében is semlegességük vértje alatt élvezni a hadiszállítás előnyeit. Mindebből ma semmit se látunk. Azok a kisállamok, amelyek a hadviselőnek utjába esnek vagy annak fontos szállítói lehetnek, rövid ellenállás után vagy éppen ellenállás nélkül megadják magukat, így vagy úgy „fogságba“ esnek és saját haderejük kikapcsolásával szolgálják a hadi érdekeket. A hadszíntértől távolabb esők pedig a legközelebb eső semleges nagyhatalom védelme alá helyezik, illetve annak kiszolgáltatják magukat azzal a kilátással, hogy az illető semleges állam így vagy úgy „bekapja“ őket is, amint a háborúba való belépésre kényszerül, sőt ha a dolgok megkövetelik, még előbb is. Ez ugyyszólván törvényszerűen történik, mert a mai háború belső szerkezete, főleg az előbb bemutatott nagyfokú központositottsága hozza magával.

Nehéz lenne mindazokat a tényeket itt feltüntetni, amelyek akár, mint a mult háborúéival egyező, akár mint az azoktól elütő sajátságok hozzátartoznak még a mostani háború teljes képéhez. Még nehezebb lenne mindazokat a következményeket kimutatni, de még elgondolni is, amelyek ezek folytán a háború során és annak beláthatatlan végéig még előállhatnak és amelyek a maguk során és ma még nem is sejthető módon befolyásolják majd úgy a háború menetét, mint annak végét. Annyit mindenesetre már most és már az itt kifejtettekből következtethetünk, hogy ez a háború sem kiterjedésben, sem kiméletlenségben és pusztító hatásban, sem sorsbizonytalanságban és sorsváltóztató hatásában nem marad el az 1914-18-as világháború mögött. (B. Z.)

A Z USA GONDJAI

Közhelyek röpködnek az USA gazdasági helyzetéről: „Az USA nagyszerűen keres a hadiszállításokon“, vagy „Az USA megfullad a sok aranyban“ és ehhez hasonlók. A valóságos helyzet ennél bonyolultabb. Az Amerikából érkező hírek azt mutatják, hogy az USA-t változatlanul foglalkoztatják azok a meg nem oldott problémák, amelyekre már a *Korunk* 1936 júniusi számában rámutattunk *Közgazdasági csodadoktorok az USA-ban* c. jegyzetünkben. Az ott jelzett problémákat azonban még súlyosbitja a mai háború kérdése, hiszen az Egyesült-Államok lakossága igyekszik az elmúlt világháborúban szerzett keserves tanulságait a mostani háborúban értékesíteni.

Emlékezzünk rá, hogy avatkozott be az USA a mult világháborúba. Amerikai bankházak — első helyen a Morgan-bankház — nagy hiteket nyújtottak a szövetségeseknek. Mikor ezek helyzete a cári Oroszország forradalma után rosszra fordult, az amerikai nagytőke pénze megmentésére azt határozta, hogy az Egyesült-Államok segítségével siet a bajba jutott adósoknak. Wilson elnök naivitása és hiszékenysége, valamint az amerikai uszító sajtó segített Morganéknak a közvélemény megnyerésében: az USA államkincstára átvállalta a képtessé vált követeléseket és Amerika belépett a háborúba. A Versailles-i szerződés bölcsei csillagászati mérvű hadisarcot róttak Németországra, amely részben aranyban, részben ipari termékekben tartozott ezt a ha-

disarcot egyenesen az USA-nak, vagy a Szövetséges és Társult Hatalmaknak megfizetni, az európai szövetségesek viszont a Németországtól nekik járó jóvátételt saját adósságaik kiegyenlítésére továbbadták az USA-nak.

A Versailles-i szerződés eredeti formájában való végrehajtásáról csakhamar kiderült, hogy lehetetlenség. A Dawes-, valamint a Young-tervek igyekeztek a nehézségeket áthidalni, de a gazdasági világválság kitörésekor már mindenki látta, hogy ezek a napnyugati bölcsek csak újabb sikertelen kísérletet tettek a kör négyesítésére: ahhoz, hogy Németország fizethessen és ipari termékeket szállíthasson, az USA adott kölcsönt Németországnak. Ezt az USA-ból (magánbankoktól) kölcsönkapott tőkét használta fel Németország ipara racionalizálására. De amennyi gépet, hidat, stb. szállított Németország a nyugatiaknak, annyival kevesebbet kellett ezeknek otthon előállítaniok s annyival nagyobb lett saját országaikban a munkanélküliség. Tragikomikus helyzet: — hogy az USA megkaphassa pénzét, tőkét kölcsönzött Németországnak, vagyis újabb hitelt nyitott az adósnak, amellel növelte a Szövetségesek munkanélküliségét. Amikor aztán 1931-ben a nyersanyagárak zuhanásával csődbejutott Nordwolfe rt. bukása magával ragadta a Darmstaedter- und Nationalbank-ot, összeomlott a német gazdaság s előbb Hoover elnök, majd a Papen-kormány idején a Nyugatiak engedték el Németországnak a jóvátételeket, belátva, hogy ezek kiegyenlítése gazdasági lehetetlenség.

Ezeket a keserű tanulságokat tartotta szem előtt az USA, amikor — nyilván keresztet vetve sok milliárd dollár vissza nem fizetett tőkéjére — Rooseveltt elhatározta, hogy áttér a *cash and carry* elvre. Fizess és vidd: ami annyit jelent, hogy csak készpénzért kapható hadianyag s az elszállításról is a vevő tartozik gondoskodni, saját hajóján. (Ami nem zárja ki, hogy amerikai hajóvállalatok ma ne adják bérbe még olyan ócska, kimustrált hajóikat Angliának, mely az így nyert hajóteret saját lobogója alatt használja fel hadianyagszállításra.)

Közben azonban — Versailles és 1939 közt — a világgazdasági válság olyan hullámokat vetett, amelyek a *cash and carry* elv hatékonyságát megsemmisítik.

A két világháború közt megindult az arany áramlása a biztosnak vélt USA-ba. Az arany menekült a háború fenyegette Európából. London, Páris, Amsterdam és Zürich európai aranyközpontok ontották az európai nagytőke menekülő aranytömegeit Amerikába. Azzal, hogy Rooseveltt leértékelte a dollárt, vagyis felértékelte az aranyat és 1 uncia arany (1 uncia = 31.1 gramm) árát 35 dollárban állapította meg, még jobban magához vonzotta a világ aranytömegeit. Már említett jegyzetünkben rámutattunk az aranybőség okozta veszedelmekre: az arany nyomán pénzhiány támad, ez megindítja a gazdasági életet, olyan befektetésekkel és olyan mérvű termeléssel, amilyenre a mai társadalmi rendben nincs elég fogyasztó, bár szükséglet volna elegendő. Az arany áramlása mindig olcsó pénzt jelent, vagyis a relatív túltermelés (értsd: fogyasztási képtelenség, 10-15 millió munkanélküli mellett) és a gazdasági összeomlás veszélyét, amilyen 1929 őszén, azon a bizonyos fekete pénteken a New-York-i tőzsdén bekövetkezett az árfolyamok összeomlásával. Az arany sterilizálását, vagyis hitelnyújtó hatásának megakadályo-

zását célzó kísérleteket említett jegyzetünk ismerteti. Ezek a rendszabályok azonban nem küszöbölték ki, csak elődázák a tultermelés veszélyét; mindaddig azonban, míg elődázák, fennmaradt a munkanélküliek serege, mely ma kb. 10 millió.

A cash and carry elve végleg feje tetejére állította a már amúgy is bonyolult és veszélyes aranybó helyzetet. Anglia (ezelőtt Franciaország is, stb.) készpénzben fizeti Egyesült-Államokbeli szállítóinak a termelt hadianyag értékét. Ez annyit jelent, hogy Anglia vagy aranyat ad, vagy pedig angol birtokban levő dollárt vagy dollár részvényt, kötvényt, stb. Az angol kivitel csökkenése miatt áruval való fizetés alig jöhet számba. Az USA így áruért — hadianyag, repülőgép, stb. — kap vagy kötvényt, vagy aranyat. Tehát papirozt vagy fémet, de nem árut, amit felhasználhat. Minden Amerikába belépő 31.1 gramm aranyért Amerika 35 dollár értékű árut, munkaterméket szállít külföldre. Az aranynek ez az özönlése olyan mértékű, hogy az USA ma a világ aranykészletének kb. háromnegyedét őrzi, míg 1913-ban csak ennek egyhetede volt a birtokában. Amíg az árutermelő társadalom normálisan funkcionált, addig az arany bármikor, bárhol és bármire átváltható egyenértékűt, vagyoni formát képviselt. De ma az a helyzet, hogy nemsokára csakis az USA kezében lesz arany. Mit tehet vele? Árut vásároljon? Az USA külkereskedelme aktív, a behozatal kisebb a kivitelnél, tehát a kereskedelmi mérleg egyenlege folytonos aranybehozatalt idéz elő. Amerika nem kezdhet semmit rengeteg aranyával, mert kevesebb árut vásárol a világkereskedelemben, mint amennyit szállít. Az arany tehát — ha mind Amerika kezébe kerül — értéktelenedik. Ma ez a gazdasági tendencia! Minél több árut szállít Amerika, annál több aranyat kap érte, míg végül minden arany az ő kezébe kerül (ha ez a tendencia meg nem akad) s Amerika, ép' mert csak neki lesz aranya, nem tudja értékesíteni. E torz helyzet megértésére ne feledjük el, hogy az áru csak azért áru, mert egyben használati cikk is. Ha nem használható, senki sem fogja venni. Ha pedig az USA több árut ad el, mint amennyit vesz, akkor mihez kezdjen aranyával? Így minél több aranya van az USA-nak, annál közelebb jut ahhoz a veszélyes helyzethez, amikor minden arany az övé — és mindez nem ér semmit. Akkor minden uncia aranyért ingyen adott árut és hadianyagot — nem hitelbe, mint a múlt világháborúban, hanem azonnal, cash and carry alapon, ingyen.

Milyen orvosság van erre? Ha Rooseveltt leértékelné az aranyat, akkor felmenne a dollár ára a külföldi tőzsdéken, vagyis felmennének a belföldi (USA) áruk árai, ekkor azonban még kevésbé lenne az USA versenyképes a világpiacon, az az csökkenne a termelés, vele a haszon és növekedne a munkanélküliség. Ha viszont Rooseveltt eltörölné a mai magas védővámokat s megengedné a behozatalt, hogy az eladósodott világ áruval fizethessen, vagyis hogy ő aranyáért árut vehessen, akkor csökkenne a belföldi termelés s ismét munkanélküliség, stb. Bár nem látni még, milyen gazdasági rendszer fog a háború után Európában kialakulni, az biztos, hogy az elpusztított javakat helyre kell állítani, vagyis a szegény Európa nem szállíthat Amerikának, ellenkezőleg, Amerika szállíthatna majd az újjáépülő Európának — árut, de nem aranyat áruért.

Ezek a megfontolások mutatják, hogy a mostani háború jövétéli

összegeinek fizetése ép' olyan gazdasági lehetetlenségnek fog bizonyulni, mint az első világháború után. De azt is látjuk, hogy minden eddigi ut bezárult Amerika előtt felhalmozott finánc-tőkéje értékesítésére. Ha az USA meg akarja akadályozni, hogy felhalmozott aranykészletei csupán értéktelen sárga fémhalmokká váljanak, erre csak egy útja van: az imperiálizmus. Kína, valamint Dél-Amerika alkalmas területek a gazdasági kizsákmányolásra, a tőke- és áruexportra. Hogy az USA-nak ilyen tervei vannak, arra mutat pl. a Pánamerikai értekezlet, az USA fegyverkezése, valamint az USA tiltakozása Londonban, amiért a fenyegetett helyzetben levő Anglia japán nyomásra megtiltotta Burmán át a fegyverbevittet a nemzeti Kinába. Mind Kinában, mind Délamerikában máris óriási érdekeltségei vannak az USA-nak. Ha ezeket az érdekeltségeket növeli — már pedig növelnie kell aranya elértéktelenedésének elkerülésére — összeütközésbe kerül a többi imperiálista világhatalommal. A most folyó háború tehát csak előjátéka egy világrészek közt lefolyó, előbb gazdasági, majd fegyveres összeütközésnek.

Ez az egyetlen módja annak, hogy Amerika gazdagságát a mai összefüggések közt értékesíthesse. (*Ádám Elek*)

SZEMLE, BIRÁLATOK

A KÖLTŐI MŰVEK ÉLETE

A filozófus Masaryk és a prózairó Capek mellett Frantisek Xavér Salda volt a háború után megújított cseh szellemi élet legkimagaslóbb alakja. A 90-es évek elején lépett a nyilvánosság elé, amikor ugyanazok az eszmeáramlatok hozták mozgásba a cseh szellemi életet, mint a miénket a Nyugatosok jelentkezésekor. Ugy indult, mint új irodalmi seregszemlére és munkavállalásra felsorakozó nemzedék kritikusa és egészséges közéleti szellemnek lett a megteremtője. Salda éppugy, mint nálunk Ady és társai, Nyugat ellen Nyugatot akart hozni, fel akarta emelni nemzetének szellemiségét a nyugati kulturába. A századforduló évében gerincvelő-betegség támadta meg, mely sokáig még a fal közé zárta. Ettől kezdve minden erejét a szellemi önkifejtésre összpontosította. Egyéni élete megszűnt, a gondolatoknak, könyveknek szentelte minden idejét. Ekkor keletkezett halál-élménye, de ekkor ébredt fel benne az élet elemi vágya, a totális élet megismerésének kívánsága is. Műveiben az egész életet akarta kifejezni maradéktalanul. A teljes őszinteségre törekedett mind kritikai, mind szépirodalmi munkáiban. Mint kritikusnak a mű teljes megértése volt a legfontosabb. Nem önmagából, hanem a műből indult ki. Engedte, hogy a mű hasson rá, teljesen elmerült benne és csak aztán nyúlt hozzá kritikailag. Dinamikus, sokat olvasó, állandóan tájékozódó, fejlődő szellem volt. A kritikát önálló műfajnak tartotta. Hangsúlyozta, hogy a kritikusnak nemcsak megértenie és megértetnie kell a műalkotást, hanem egyéniségét is bele kell vinnie a kritikájába. Alkalmi kritikus volt — a szó goethei értelmében. Mindig azzal foglalkozott, ami a legidősebb és legfontosabb volt. Önállóságra törekedett. A híres ibseni tétel alapján állt: az a legerősebb, aki egyedül áll. Nagy érdeme, hogy élete utolsó napjáig meg tudta őrizni függetlenségét. Folyóirata, a *Saldov zápisník* (Salda jegyzőkönyve), melyet teljesen egyedül írt, száz százalékgig biztosította számára a függetlenséget. Mint kritikusnak, esztétának és szépírónak (drámák, prózai munkák és költemények) igen nagy súlya volt. Hatása a cseh szellemi életben még ma is